

60,000 עותקים

שביעי

עיתון לציבור הדתי

גיליון מס' 331 | ט"ו בכסלו התשע"ט | 23.11.18

המאמן היווני של מכבי ת"א
והמזזה האבודה בפיראוס

בית המגרש // 16

תחקיר
שביעי

ציוסד

הזולך ונעלם

אלפי כתבים עתיקים וספרים נדירים הופקדו לאורך השנים
במוסד הרב קוק בירושלים כדי שישמרו ויוצאו לאור • חוקרים
ובני משפחה טוענים כעת כי מסמכים רבים לא נמצאו – ומנסים
להבין היכן הם וכיצד בשוק האספנות מתגלגלים מיד ליד
פריטים שהיו שייכים בעבר למוסד // אליהו גליל, 26

קדושה

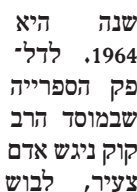

בנידוי מוסד הרב קוק היו כתבים, והיום הם אינם. למי הם במסדר ומתי? מישהו צריך לחתת שובה

מוסד הרב קוק נועד לשמר ולהוציא לאור כתבי יד
וספרים העוסקים ביהדות שנתרמו לו או הופקדו
בידיו • אלא שניסיונות של חוקרים ובני משפחות
להגיע לאותם כתבים עלו בתוהו • ספרים רבים,
מתברר, הועמדו למכירה ברשת • "כששאלנו את
מנהל המוסד מי יודע היכן הכתבים, הוא השיב:
יאוולי בהר הזיתים יענו לך" // אליהו גליל

שנה היא
1964. לדל-
פק הספרייה
שבמוסד הרב
קוק ניגש אדם
צעיר, לבוש

חליפה נאה ובידיו חבילה כבדה.
אלו כתבי היד של אבי עלי הש-
לום, אומר לוי גפן לאנשי המוסד,
ואני מבקש להפקיד אותם ביד-
ידיכם כדי שתוציאו אותם לאור.
האב, הרב קלמן שם טוב גפן ז"ל,
תלמיד חכם שחי ופעל לצידו של
הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל,
זוכה להערכה רבה על רעיונותיו
המקוריים ועומק מחשבתו. כמעט
55 שנים אחרי שהופקדו כתביו,
איש אינו יודע היכן הם ומה עלה
בגורלם, כמו גם בגורלם של כתבי
יד וספרים אחרים שנתרמו או הופ-
קדו בספריית המוסד שנועד לשמר
והלוציא אותם לאור.

את מוסד הרב קוק שבקריית משה בירושלים הקים הרב יהודה לייב מייזון ז"ל ב-1938, כהוצאה לאור של כתבי הראשונים והאחרונים וספרות תורנית בת זמננו. במרכזו של המוסד עמדה ספרייתו של הרב מימון עצמו, שהכילה 40 אלף ספרים ואותה הגדיר "נשמת נשמת". במשך השנים נתרמו

כל דף ודף אשר בגנזך, זהו ילד טיפוסי האהוב עליי ביותר מכל המפעלים". במהלך השנים נאספו בגנזך כ-1.5 מיליון פריטים שונים, ובכלל זה תעודות, מסמכים, כתבי יד, דברי פוסט וארכיונים הקשורים לתולדות הציונות הדתית. בין הארכיונים האישיים שבגנזך נמצאים גנזיו של הרב

האחרונות התחילו להגיע אללי שמו-
עות על כך שהם מוציאים חומרים
למכירה. אספני עתיקות וחוקרים
סיפרו לי שהם קנו חומר ארכיוני
מהמוסד. התחלתי לגשש וגיליתי שיש
אנשים שבעבר הפקידו שם כתבים
משפחתיים, והיום נאמר להם שאין
כתבים. זו שערורייה."

מי מוכר את החומרים?

”מנהל מוסד הרב קוק כיום הוא בין של הרב מימון (יהודה לייב רפאלי; א”ג), והוא לכאורה יורש של הספרים. הרב מימון עצמו היה ציוני דגול שלא פחד לומר את מה שחשב. הוא הקים את מוסד הרב קוק כדי לשמר את הציונות הדתית. אבל היום, כשהמוסד מוציא ספרים בהוצאה שהוא הקים, כבר לא כתוב ‘מוסד הרב קוק’ בשער אלא רק ‘מכון להוצאת כתבי ראשוֹנים ואחרונים’. חס וחלילה שיזכירו את שמו של הרב קוק.

"חלק מהספרים נמכר ישירות ל־
דיים פרטיות ולמוסדות אחרים, וחלק
נמכר באמצעות בית מכירות בשם
'אסופה'. לבית המכירות הזה יש אתר
אינטרנט שבו מוצגים שערי הספרים
שהוא מוכר, ובקלות אפשר לראות
שלספרים המקוטלגים כ'נדירים'
ו'יחידיים' יש במקרים רבים חותמת
של מוסד הרב קוק בשער".

אתה חושד שיש כאן ניסיון לה-
שכיח את מורשת הציונות הדתית?
"חמור מזה. יש פה זלזול מביש מצד
מי שאוחז במושכות. הרב מימון הש-

פ"ע, חוקר: חלק מהספרים נמכר ישירות לידיים פרטיות ולמוסדות אחרים, וחלק בבית המכירות 'אסופה' שמציג באתרו שערי ספרים המקוטלגים כ'נדירים ויחידים'.
במקרים רבים יש עליהם חותמת של מוסד הרב קוק

ממון, תעודות חשובות מגניז הרב קוק וארכיון הרב יעקב משה חרל"פ, כאשר מסרות העמותה הן "הוצאה והפצה של ספרות דתית לאומית, תורנית ומדעית, ויזום ופיתוח מחקר תורני ומדעי היהדות לכל ענפיהם".

בשנת 1962, לאחר שהרב מימון נפטר, הוקמה ביוזמת ראשי מוסד הרב קוק עמותה חדשה בשם 'יד הרב מימון' שנועדה להנציח את משנתו הציונית-דתית, והיא זו שהפעילה את המכון לציונות הדתית שבו שכן גנוך הציונות הדתית, עד שבשנת 1983 הפך המכון לעמותה נפרדת.

"אין פיקוח על הספרים"

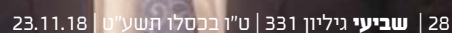
"במסגרת מחקריי על הציונות הדתית בכלל והרב קוק בפרט, אני מבקר גם בארכיון של מוסד הרב קוק", אומר פ"ע, חוקר של הציונות הדתית שנמצא בעשור השביעי לחייו ומבקש להישאר בעילום שם מחשש שיבולע לו. "במהלך שלוש השנים

לספרייה אוספים רבים ובהם אלו של הראשון לציון הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, התוקר הירושלמי משה דוד גאון ומשפחת הרב שם טוב גפן, עד שעמדה על 125 אלף פריטים שונים – סדרות של כתבי עת, ספרים נדירים, דפוסים עתיקים, כתבי יד ומכתבים של גדולי ישראל.

בסמוך לספרייה
נפתח בשנת 1954
גנזך הציונות
הדתית בידי ד"ר
יצחק רפאל ז"ל,
נכדו של הרב מי-
מון, שאמר: "ל-
קטתי באצבעותי

"אנחנו ממשיכים
להעשיר את עולם
הספר היהודי".
יהודה לייב רפאל

צילום: באדיבות 'סרוגים'

שהוצאו משם ספרים. ביד בן צבי ביקרתי מתוקף תפקידי כחבר ההנהלה של המכון, אבל אף פעם לא ביקרתי בחדר שהוקצה לו במוסד הרב קוק. ניתנו שם אלפי ספרים שאני לא יודע מה גורלם כיום.

אחת מתוצאותיה העגומות של מכירת הספרים או מסירתם לידי אחרים היא היעלמותה דה-פקטו של ספריית מוסד הרב קוק. משה נחמיני (32), סוחר יודאיקה וחוקר משנת הרב קוק, מעיד: "ביקרתי בעבר בספרייה וראיתי עד כמה היא גדולה וע-

הם אינם

שירה. היום אין ספרייה, אין כלום". לא נעלמה הספרייה? את התשובה הרשמית מספק מנהל המוסד, יהודה רפאל: "הספרייה בכללותה הועברה לעמותת 'קהילות ישראל' - המרכז למורשת העם היהודי לשימור בתנאי אבטחה נאותים, על מנת לשמרה לדורות הבאים".

אלא ששיחה קצרה עם אנשי העמותה של הרב הלל מיישבת אהבת שלום מבהירה שלפני כשנתיים הם רכשו חלק מספרי הספרייה. "הספררייה התפזרה ולא נמכרה רק לנו", אומר חנן בניהו (40), מעובדי העמוד תה ובנו של פרופ' מאיר בניהו ז"ל. "אנחנו לקחנו את רוב הספרים החיידים, והיו עוד חלקים שהלכנו לאנשי שים אחרים. לא לקחנו ספרים עתיקים. הישנים ביותר הם מהמאה ה-19 בערך. לצערי, בספריית המוסד היו תנאים - לא תנאים. חלק מהחומר היה מעופש וחלק כבר ירד לתהום הנ-

יהורם גאון: אבי השאיר אחריו ספרייה גדולה, ובצוואתו ביקש לתרום אותה למוסדות שונים. ספרי היודאיקה שלו נמסרו למוסד הרב קוק, עד האחרון שבהם. זה חדש לי לגמרי, לא ידעתי שהוצאו משם ספרים

רו בכתב יד. הייתי אז חבר בלהקה צבאית ולא הבנתי הרבה, וכשבצוואתו הוא ביקש לתרום את כל הספרים למוסדות שונים - כך עשינו. הספרים, התעודות והפריימנים שעניינם לדינו נמסרו לידי בן צבי, שם יש חדר על שמו; חליפת המכתבים שלו נמסרה לבית הספרים הלאומי, וספרי היודאיקה שהיו לו והודפסו בירושלים נמסרו למוסד הרב קוק, עד האחרון שבהם.

ומה אם אומר לך שראיתי אצל אספן ספר שהודפס בירושלים והיה שייך לאביך, ועליו חותמת של מוסד הרב קוק? "זה חדש לי לגמרי, לא ידעתי

קיצ את כל הונו ומרצו כדי להשיג את הספרים, ונסע לקהילות נידחות כדי להציל עוד ספר נדיר ששמע שאולי נמצא שם. הוא לא עשה את זה כדי שיהיה לו אוסף פרטי, אלא בשביל הדורות הבאים. הוא ראה בזה פרויקט לאומי וציבורי של הצלת ספרים נדירים. במוסד הרב קוק טוענים שהם מוכרים רק ספרים שיש להם שני עותקים מהם, ספרים כפולים, או רק ספרים פשוטים ולא נדירים. אבל זה פשוט לא נכון. אלי באופן אישי הגייעו ספרים עם חותמת של מוסד הרב קוק ושל ספריית הרב מימון, ספרים שאין בעולם עוד עותק מהם. אין פיקוח על הספרים הללו כי אין קטלוג, ואף אחד לא יכול ללמוד בהם או לחקור אותם. הם אבדו לעד".

לפחות אחד מספרי משפחתו של הזמר הלאומי יהורם גאון הוצא מהספרייה. אביו המנוח, דוד משה גאון ז"ל, היה חוקר יהדות המזרח ואיש ספר. הוא הותיר אחריו ספר חשוב בנושא יהדות המזרח ואוסף ספרים עשיר - אשר חלקו התגלגל לידי מוסד הרב קוק, כפי שמספר בנו יהורם: "אבי היה ביבליוגרף, חוקר ואספן. הוא כתב אנציקלופדיה אדירה ואסף כל מסמך וכל עיתון שנכתב בלדינו. הוא נפטר כשהייתי בן 19 והשאיר אחריו ספרייה גדולה עם עשרות אלפי ספרים, ובהם כתבים שלו שנות-

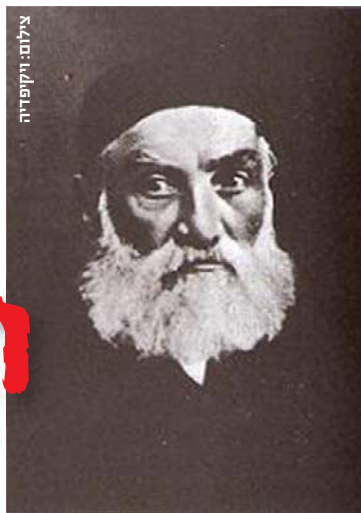

לגשת לכתבים ולעיין בהם. אמרו לי שיבדקו את זה ואחרי זמן מה חזרו אליי ואמרו: לא יודעים, לא מכירים, מעולם לא היו אצלנו כתבים כאלו".

אתה טוען שהכתבים היו אצלם גם בהמשך. אבל אולי הם פשוט החזירו אותם למשפחה, והיא זו שאיבדה אותם?

"פניתי אליהם כמה וכמה פעמים, אבל הם מעולם לא אמרו לי כזה דבר.

הם אינם

שייה. כיום אנחנו ממיינים את החומר ומקווים להקים מחדש את הספרייה".

הכתבים האנוניים

נחזור ללוי גפן, שהפקיד את כתבי אביו בספריית מוסד הרב קוק. הרב שם טוב גפן היה תלמידו של הרב קוק והוגה דעות מקורי, שהעיד על עצמו כי למד כל ספר אמוני או מחשבתי שהצליח להניח עליו את ידיו, דבר שבא לידי ביטוי בתחומים שעליהם כתב – עולם מרובה מימדים, תורת האינוסוף וגיאולוגיה. הוא סבא רבא של המשורר יהונתן גפן, וסבא רבא רבא של הזמר אביב גפן. את הכתבים שהפקיד לוי מחפשת

<<

הרב שם טוב גפן זצ"ל

איריס קונפורטי, נירתו של הרש"ט גפן: הארכיבאי, שלא מצא את כתביו, הפנה אותי למנהל המוסד. פניתי בלי לומר מי אני, ואחר כך נעניתי כי ימבדיקה שערכנו אין בגנזך הציונות הדתית מכתבי הרש"ט"

תמיד התשובה הייתה שהם לא מכירים וזהו, שהכתבים אף פעם לא היו אצלם. אני לא יודע מה קרה לכתבים, אבל יש פה סימן שאלה. מתישהו הם עברו מרשותם לרשותו של משהו אחר. למי ומתי? אני לא שולל את האפשרות שהכתבים הוחזרו לאחר הצאצאים ואין לזה תיעוד, אבל דבר אחד אני יודע בוודאות: היו כתבים בידם והיום הם לא. על השאלה הזו, למי הם נמסרו ומתי, משהו צריך לתת תשובה".

התייאשת מהחיפוש אחריהם? "כן, קצת הרמתי ידיים. אבל אחרי שגם בני משפחה הצטרפו לחיפוש, התעוררה בי שוב התקווה שיימצא קצה חוט. יש לי רשימה של כתבים שפעם היו במוסד הרב קוק, ובהם פירוש על ספר יצירה ועל תנא דבי אליהו למשל, ואני מקווה שהם עוד יימצאו".

את כתבי הרש"ט. הם עיינו בכתבים ובסוף ויתרו על ההוצאה שלהם לאור, אבל עשר שנים לאחר מכן יצא לאור ספר בשם 'הממדים הנבואה האדמ' תנות' בהוצאת מוסד הרב קוק, לפי כתבים של הרש"ט. מכאן שהם החזיקו בכתבים באותו זמן.

"שלמה זלמן שרגאי, שהיה בעצמו בוועד המנהל של מוסד הרב קוק עד לפטירתו, מביא תמצית מתוך מאמר מסוים של הרש"ט שהוחזק במוסד הרב קוק ב-1974. לפי מה שהוא כותב, גם שאר הכתבים שלו היו שם באותה שנה. פניתי אל המוסד בבקשה

כבר תקופה ארוכה איריס קונפורטי, צאצאית ישירה של הרש"ט גפן, עד כה ללא הצלחה. "אני לא יוצאת למסע נגד איש", היא אומרת, "יש לי רק רצון עז לאתר את הכתבים. פניתי למוסד הרב קוק טלפונית, מבלי לספר להם שאני נינה של הרב גפן. הארכיבאי, שלא מצא את הכתבים, הפנה אותי למנהל המוסד. פניתי במכתב מפורט, ואחרי כחודש וחצי נעניתי בצורה לקונית: 'מבדיקה שערכנו אין בגנזך הציונות הדתית מכתבי הרש"ט. איננו יודעים כלל שהם היו בגנזך אצלנו'.

"שלחתי להם מכתב נוסף, הפעם מטעם אישי שעומד בראש משרד עורכי דין בתל אביב, בדרישה לדעת היכן הכתבים. הפעם קיבלנו שיחת טלפון כעוסה ומאוד לא מנומסת. כששכתי ושאלתי את מנהל המוסד מי יודע היכן הכתבים, הוא ענה: 'רוצה לדעת מה קרה עם הכתבים? אני מציע לך לערוך טיול בהר הזיתים. אולי שם יענו לך'. אחרי זה פנינו גם למשרד גנזך המדינה, וכרגע היועצת המשפטית שלו מטפלת בזה".

ידידיה ונגרובר (30), מורה וחור קר משנת רש"ט גפן, מספר: "לפני כשנה הוצאתי ספר על הרב שם טוב ובו מאמרים, אגרות וחומר ביוגרפי. במהלך הבילוש אחר חומרים, הגעתי לאזכורים אמינים לכך שהכתבים שלו נמצאים במוסד הרב קוק. יש תיעוד של התכתבות בין בן הרש"ט ובין מנהלי המוסד בקשר לכתבים של אביו משנת 1964, שבו מנהל המוסד דאז זאב בלומנצוויג מבקש לקבל בשנית

תגובות

"הספרייה הועברה לשימור בתנאי אבטחה נאותים"

מוסד הרב קוק נמסר בתגובה לטענות כי "הספרייה בכללותה הועברה לעמותת 'קהילות ישראל – המרכז למורשת העם היהודי' לשימור בתנאי אבטחה נאותים על מנת לשמרה לדורות הבאים. מיום הקמתו מהווה מוסד הרב קוק מגדלור רוחני להפצת תורה, יהדות וחוכמה בכל קצוות תבל. יעידו על כך אלפי כותרים בכל תחומי היהדות, תנ"ך ומפרשיו, גאונים, חידושי הראשונים והאחרונים על הש"ס, שו"ת, קבלה ותפילה, מנהג והיסטוריה, כל כתבי הראי"ה קוק זצ"ל, תולדות הציונות הדתית, הגות ומחשבה, אנציקלופדיות, ספרי עזר ועוד. מוסד הרב קוק מהווה מיום הקמתו גשר בין חלקי הציבור במדינת ישראל וממשיך בכך גם בהווה ובעתיד. אנחנו ממשיכים להעשיר את עולם הספר היהודי ביצירות חדשות ומגוונות ברוחו של מייסדו הרב י"ל הכהן מיימון ז"ל. פעילותינו מגובה ביעוץ משפטי צמוד".

תגובות בית המכירות 'אסופה': "לפני כשנתיים צומצמה ספריית מוסד הרב קוק והועברו לחזקתנו למכירה מעט ספרים – כאלה שחזרו על עצמם, שהיו פגומים או ספרים לא שימושיים. רק ספרים כאלו מכרנו".